

GŁÓWNE CELE I KIERUNKI
POLITYKI ZAGRANICZNEJ FRANCJI
W OKRESIE POZIMNOWOJENNYM

Miron Lakomy

Katowice 2012

Recenzent:

prof. zw. dr hab. Stanisław Parzymies

Projekt okładki, skład komputerowy, przygotowanie do druku i druk:

REMAR, wydawnictwo@remar-sosnowiec.pl, www.remar-sosnowiec.pl

ISBN: 978-83-61975-09-0

Copyright © by:

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice 2012.

SPIS TREŚCI

Wstęp	11
Rozdział I. Uwarunkowania, założenia i cele polityki zagranicznej Francji	21
1. Uwarunkowania polityki zagranicznej Francji.....	21
1.1. Uwarunkowania wewnętrzne	21
1.1.1. Uwarunkowania obiektywne	21
1.1.1.1. Środowisko geograficzne.....	21
1.1.1.2. Potencjał ludnościowy.....	24
1.1.1.3. Potencjał gospodarczy i naukowo-techniczny	26
1.1.1.4. Potencjał militarny.....	29
1.1.1.5. System polityczny.....	38
1.1.2. Uwarunkowania subiektywne	40
1.1.2.1. Czynniki historyczne	40
1.1.2.2. Czynniki kulturowe	48
1.1.2.3. Koncepcje polityki zagranicznej Francji po II wojnie światowej.....	53
1.2. Uwarunkowania zewnętrzne	57
1.2.1. Uwarunkowania obiektywne.....	57
1.2.1.1. Trendy ewolucji środowiska międzynarodowego Francji	57
1.2.1.2. Pozycja Francji w systemie stosunków i ról międzynarodowych.....	61
1.2.1.3. Struktura i zasięg umownych powiązań międzynarodowych V Republiki.....	65
1.2.2. Uwarunkowania subiektywne	67
1.2.2.1. Międzynarodowa percepcja Francji	67
1.2.2.2. Koncepcje polityki zagranicznej innych państw.....	68
2. Główne założenia polityki zagranicznej Francji	72
2.1. Bezpieczeństwo narodowe	74
2.2. Suwerenność	81
2.3. Mocarstwowość	83
2.4. Multilateralizm	85

2.5. Integracja europejska.....	87
2.6. Koncepcja état-nation.....	91
2.7. Przestrzeganie prawa międzynarodowego.....	92
3. Główne kierunki i cele polityki zagranicznej V Republiki.....	94
3.1. Stany Zjednoczone i stosunki transatlantyckie.....	94
3.2. „Europa od Atlantyku aż po Ural”.....	99
3.3. Bliski Wschód.....	104
3.4. Afryka.....	107
3.5. Azja Południowa i Wschodnia.....	111
Rozdział II. Stany Zjednoczone i relacje transatlantyckie.....	119
1. Między współpracą a rywalizacją. Stosunki francusko-amerykańskie w okresie prezydentury François Mitteranda.....	119
1.1. Debata nad nowym kształtem euroatlantyckiego systemu bezpieczeństwa.....	119
1.2. Operacja „Pustynna Burza”.....	125
1.3. Rywalizacja francusko-amerykańska w Afryce.....	128
1.4. ZSRR i strefa poradziecka w relacjach Francji i USA.....	130
2. Ciągłość i zmiana w stosunkach francusko-amerykańskich w okresie prezydentury Jacques’a Chiraca.....	131
2.1. Euroatlantycki system bezpieczeństwa w relacjach Francji i USA w drugiej połowie lat 90. XX wieku.....	131
2.2. Bliski Wschód w stosunkach francusko-amerykańskich w drugiej połowie lat 90. XX wieku.....	135
2.3. Afryka w relacjach francusko-amerykańskich w drugiej połowie lat 90. XX wieku.....	137
2.4. Zamachy terrorystyczne na WTC.....	139
2.5. „Transatlantycki rozwój” na początku XXI wieku.....	141
3. Francusko-amerykańskie partnerstwo strategiczne w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy.....	148
3.1. Reintegracja Francji ze strukturami wojskowymi NATO.....	148
3.2. Bliski Wschód, Afryka oraz ONZ w relacjach francusko-amerykańskich.....	150
3.3. Przejawy napięć w stosunkach dwustronnych po 2007 roku.....	154
Rozdział III. „Europa od Atlantyku aż po Ural”.....	157
1. Polityka europejska V Republiki w okresie prezydentury François Mitteranda.....	157
1.1. Europa Zachodnia.....	157

1.2. ZSRR/Rosja i obszar poradziecki.....	164
1.3. Europa Południowa.....	166
1.4. Europa Środkowa.....	168
2. „Europa od Atlantyku aż po Ural” w polityce zagranicznej V Republiki w okresie prezydentury Jacques’a Chiraca.....	171
2.1. Europa Zachodnia.....	171
2.2. Federacja Rosyjska.....	178
2.3. Europa Południowa.....	183
2.4. Europa Środkowa.....	186
3. Nowe akcenty w polityce europejskiej Francji w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy.....	189
3.1. Europa Zachodnia.....	189
3.2. Federacja Rosyjska.....	197
3.3. Europa Południowa.....	202
3.4. Europa Środkowa.....	204
Rozdział IV. Integracja europejska.....	207
1. Integracja europejska w polityce zagranicznej Francji w okresie prezydentury François Mitteranda.....	207
2. Integracja europejska w polityce zagranicznej Francji w okresie prezydentury Jacques’a Chiraca.....	214
2.1. Inicjatywy Francji w dziedzinie integracji europejskiej w okresie pierwszej prezydentury J. Chiraca.....	214
2.2. Inicjatywy Francji w dziedzinie integracji europejskiej w okresie drugiej prezydentury J. Chiraca.....	219
3. Integracja europejska w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy.....	224
3.1. Koncepcja integracyjna Nicolasa Sarkozy.....	224
3.2. Praktyczne przejawy realizacji koncepcji integracyjnej Nicolasa Sarkozy.....	229
Rozdział V. Bliski Wschód.....	239
1. Bliski Wschód w polityce zagranicznej Francji w okresie prezydentury François Mitteranda.....	239
1.1. Operacja Daguet.....	239
1.2. Izraelsko-arabski proces pokojowy.....	243
2. Aktywizacja polityki bliskowschodniej Francji w okresie prezydentury Jacques’a Chiraca.....	246
2.1. Izraelsko-arabski proces pokojowy w drugiej połowie lat 90. XX wieku.....	246

2.2. Konflikt izraelsko-arabski na początku XXI wieku	251
2.3. Interwencja amerykańska w Iraku.....	254
2.4. Irański program atomowy.....	257
2.5. Wojna w Libanie.....	260
3. Zmiana akcentów w polityce zagranicznej Francji na Bliskim Wschodzie w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy	263
3.1. Konflikt izraelsko-arabski	263
3.2. Irański program atomowy.....	268
Rozdział VI. Afryka	273
1. Afryka w polityce zagranicznej Francji w okresie prezydentury François Mitteranda	273
1.1. Debata nad nowym modelem zaangażowania w Afryce w latach 1989-1991	273
1.2. Interwencja w Rwandzie	276
2. Francuski neokolonializm w Afryce w okresie prezydentury Jacques'a Chiraca.....	277
2.1. Konceptualny wymiar polityki afrykańskiej J. Chiraca w drugiej połowie lat 90. XX wieku.....	277
2.2. Interwencje militarne w drugiej połowie lat 90. XX wieku	278
2.3. Wymiar polityczny francuskiej obecności w Afryce w drugiej połowie lat 90. XX wieku.....	280
2.4. Afryka w polityce zagranicznej Francji na początku XXI wieku.....	281
3. Afryka w polityce zagranicznej V Republiki w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy	285
3.1. Konceptualny wymiar polityki afrykańskiej N. Sarkozy.....	285
3.2. Nowe inicjatywy wobec Afryki	288
3.3. Arabska wiosna i interwencja w Libii.....	290
Rozdział VII. Azja Południowa i Wschodnia.....	303
1. Azja Południowa i Wschodnia w polityce zagranicznej Francji w okresie prezydentury François Mitteranda.....	303
1.1. Rozpad układu bipolarnego a polityka azjatycka Francji	303
1.2. Zwrot w polityce azjatyckiej po 1993 roku	306
1.3. Pozostałe kierunki polityki azjatyckiej Francji do 1995 roku	309
2. Wzrost znaczenia Azji w polityce zagranicznej V Republiki w okresie prezydentury Jacques'a Chiraca.....	310
2.1. Polityka azjatycka J. Chiraca w drugiej połowie lat 90. XX wieku.....	310

2.2. Polityka azjatycka podczas drugiej prezydentury J. Chiraca.....	313
3. Próba budowy partnerstwa euro-azjatyckiego w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy.....	321
3.1. Konceptualny wymiar polityki azjatyckiej Nicolasa Sarkozy	321
3.2. Relacje francusko-chińskie po 2007 roku	322
3.3. Relacje francusko-japońskie w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy.....	324
3.4. Pakistan i Indie w polityce azjatyckiej po 2007 r.....	325
3.5. Pozostałe obszary zainteresowania polityki azjatyckiej Francji po 2007 r.....	329
Zakończenie.....	333
Bibliografia.....	365

WSTĘP

Francuska aktywność na arenie międzynarodowej na przestrzeni wieków odciśnięła trwale piętno na historii Europy i świata. Dogodne uwarunkowania geostrategiczne, znaczny potencjał ludnościowy, gospodarczy oraz specyficzna kultura i wartości sprawiały, iż kraj ten od zawsze pretendował do odgrywania wyjątkowej roli w stosunkach międzynarodowych. Początkowo przejawem tych tendencji był status „najstarszej córki Kościoła” i lidera średniowiecznych krucjat. Później Francja stała się jedną z głównych potęg XVI, XVII i XVIII wieku oraz wpłynęła na losy Starego Kontynentu w okresie rewolucji oraz cesarstwa Napoleona Bonaparte. Wydarzenia te niewątpliwie stanowią powód do dumy dla współczesnych Francuzów. Na przełomie wieku XIX i XX wyjątkowa pozycja międzynarodowa Francji uległa jednak zasadniczemu osłabieniu, na co wpływ miały tak czynniki obiektywne (w tym m.in. demograficzne) jak i trudne doświadczenia historyczne, szczególnie w stosunkach z Niemcami. Przegrana wojna w 1871 roku, pyrrusowe zwycięstwo w I wojnie światowej, upadek III Republiki w 1940 roku oraz długotrwała okupacja zachwiały, dotychczas solidne przekonanie Francuzów, o własnej potędze i wyjątkowej roli, jaką mają do odegrania. Jak zauważył Gilles Martinet, kolaboracja rządu Vichy z Adolfem Hitlerem sprawiła, iż w swoich oczach „Francuzi stali się narodem drugiej kategorii”¹. Przeżycia te zasadniczo zmieniły kulturę polityczną Francji oraz priorytety jej polityki zagranicznej, która zaczęła przywiązywać fundamentalne znaczenie do odzyskania utraconej pozycji wielkiego mocarstwa. Doświadczenia IV Republiki, głębokie podporządkowanie Stanom Zjednoczonym, rozpad imperium kolonialnego, wojny w Algierii, Indochinach i Egipcie udowodniły, iż cel ten był niezwykle trudny do osiągnięcia. Doprowadziło to w rezultacie do zasadniczego przesilenia na francuskiej scenie politycznej pod koniec lat 50. XX wieku, kiedy do władzy doszedł generał Charles de Gaulle. Dokonał on transformacji dotychczasowego modelu francuskiej polityki zagranicznej, wyznaczając listę priorytetów, którymi powinna kierować się Republika na arenie międzynarodowej².

Punktem wyjścia gaullistowskiej wizji polityki zagranicznej Francji stała się historia. Generał Charles de Gaulle świetnie znał przeszłość swego kraju i częstokroć się

---

1 G. Martinet, *La politique de l'Apparence*, „Le Monde”, 13.03.1991, s. 2.

2 F. Bozo, *Deux Stratégies Pour L'Europe. De Gaulle, les États-Unis et l'Alliance atlantique 1958-1969*, Plon, Paris 1996.

do niej odnosił³. Miała ona dla niego znaczenie w kontekście uznania naturalnej i wynikającej z historii wielkości Francji (*politique de grandeur*), trwałego zagrożenia ze strony państwa niemieckiego⁴, czy negatywnych doświadczeń w relacjach francusko-amerykańskich okresu II wojny światowej. Według de Gaulle'a fundamentem stosunków międzynarodowych powinny pozostać kierujące się własnym interesem państwa narodowe (*état-nation*). Współpracę międzynarodową postrzegał natomiast jako niezbędny element utrzymania pokoju na świecie, choć tego typu kooperacja nie powinna ograniczać suwerenności państwa i jego swobody działania. Z jednej strony, co podkreślił Philip H. Gordon, polityka ta mogła być postrzegana jako „zazdrosne strzeżenie francuskiej suwerenności”, co leżało m.in. u podstaw kryzysu w relacjach z USA lub niektórymi państwami europejskimi w latach 60. XX wieku⁵. Z drugiej jednak strony, była ona reakcją na okupację w latach 1940-1944 i znaczące podporządkowanie Stanom Zjednoczonym do 1958 roku. Podstawowym elementem wizji gaullistowskiej była jednak przede wszystkim wielkość Francji, kraju, który od stuleci odgrywał kluczową rolę w wydarzeniach o zasięgu europejskim i globalnym. Celem Generała było nie tylko odzyskanie należnej jej pozycji na arenie międzynarodowej, ale także przekonanie do tego samych Francuzów. Status wielkiego mocarstwa miał także zasadnicze znaczenie w kontekście uniwersalnych francuskich wartości, których przeznaczeniem było „promieniowanie” (*rayonnement*) na resztę społeczności międzynarodowej⁶. Generał przykładał także duże znaczenie do polityki równowagi, co stanowiło bezpośrednie odwołanie do tradycji XVI i XVII wieku. Miała ona na celu uniknięcie sytuacji, w której jedno z wielkich mocarstw uzyskałoby zdecydowaną przewagę nad innymi. Wiązało się to jeszcze z innym priorytetem, krytyką układu bipolarnego, który miał być zastąpiony swoistym „koncertem mocarstw”, czyli *de facto* porządkiem wielobiegunowym. Wreszcie, istotnym elementem wizji de Gaulle'a była również koncepcja „Europy od Atlantyku aż po Ural”. Wynikała ona z przekonania o wspólnocie losów narodów europejskich i chęci nawiązania bliższej współpracy z ZSRR i innymi krajami zza „żelaznej kurtyny”. Przy czym należy dodać, iż zbliżenie to nie wiązało się z akceptacją komunizmu lecz z przekonaniem, iż w ten sposób przyspieszy to tendencje odśrodkowe w ramach bloku wschodniego⁷.

3 Za przykład może służyć jego rozmowa podczas II wojny światowej z amerykańskim admirałem Haroldem Starkiem, kiedy porównywał się m.in. do Joanny d'Arc, Napoleona czy Georges'a Clemenceau. Zob. C. Cogan, *Alliés éternels, amis ombrageux: Les États-Unis et la France depuis 1940*, Bruylant, Bruxelles 1999, s. 48.

4 Choć jednocześnie Generał podkreślał fundamentalne znaczenie pojednania francusko-niemieckiego dla przyszłości „Europy Narodów”. Zob. J. Stefanowicz, *Od Kapeta do Mitteranda. Tysiącletni sen o potęgę 987-1995*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 177-178.

5 P. H. Gordon, *A Certain Idea of France. French Security Policy and The Gaullist Legacy*, Princeton University Press, New Jersey 1993, s. 9.

6 Condorcet, *Observations sur le vingt-neuvième livre de l'Esprit des Lois*, 1780, Cyt. za B. Heuser, *Of Sibling Rivalry and Lovers Spurned: Franco-American Relations Over Two Centuries*, [w:] D.G. Haglund (red.), *The France-U.S. Leadership Race: Closely Watched Allies*, Queen's Quarterly, Kingston 2000, s. 46.

7 J. Stefanowicz, *Od Kapeta do Mitteranda. Tysiącletni sen o potęgę 987-1995*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 177-178; A. Szeptycki, *Gaullistowska wizja systemu europejskiego jako uwarunkowanie współczesnej polityki zagranicznej Francji*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations”, nr 1-2/2002, s. 156-163; A. Szeptycki, *Francja czy Europa? Dziedzictwo generała de Gaulle'a w polityce zagranicznej V Republiki*, Wyd. Scholar, Warszawa 2005.

W literaturze przedmiotu różnie ocenia się efekty polityki zagranicznej generała de Gaulle'a⁸. Nie ulega jednak wątpliwości, iż jego spuścizna wywarła decydujący wpływ na charakter aktywności dyplomatycznej jego następców. Stało się to szczególnie widoczne w przypadku François Mitteranda, który był jednocześnie jednym z największych krytyków Generała. Po 1981 roku pozostał on wierny priorytetom wyznaczonym przez założyciela V Republiki. Upadek układu bipolarnego zmienił jednak zasadniczo sytuację międzynarodową Francji. Jak zauważył Hubert Védrine, w latach 1989-1991 Francja była zmuszona „ponownie odkryć” swoją politykę zagraniczną. Jego zdaniem, obrona zdobytych okresu zimnej wojny miała fundamentalne znaczenie, jednak już nie wystarczała. Unikalna rola Francji jako kraju „między Wschodem a Zachodem” zanikła wraz z upadkiem ładu dwubiegunowego. W tej sytuacji należało zaadaptować dotychczasową politykę V Republiki do zmienionych uwarunkowań międzynarodowych⁹. Co za tym idzie, powstało wówczas pytanie, w jakim stopniu po 1989 roku, francuscy decydenci pozostaną wierni tradycyjnym priorytetom francuskiej polityki zagranicznej?

Odpowiedzi na te pytania są niezwykle istotne, gdyż mimo opisanych wyżej procesów i wyzwań, V Republika pozostała po 1989 roku jednym z istotniejszych podmiotów stosunków międzynarodowych. Jak zauważyła Katarzyna Kubiak, „w wymiarze geograficznym Francja jest jednym z ważniejszych – co do wielkości obszaru i liczby ludności – państwem europejskim o dogodnym usytuowaniu geostrategicznym”¹⁰. Znaczenie tego kraju wynika jednak także z szeregu innych czynników. Francja jest członkiem stałym Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, jednym z największych i najbardziej wpływowych państw Unii Europejskiej, Sojuszu Północnoatlantyckiego, czy grup G8 i G20. Ponadto, jej ogromnymi atutami są bogata kultura oraz język. Są one szeroko wykorzystywane przez Paryż, czego symbolem stała się działalność Międzynarodowej Organizacji Frankofonii. Odpowiedź na wymienione wyżej wątpliwości ma znaczenie także w kontekście nieustannych sporów i kontrowersji, które pojawiają się wokół francuskiej polityki zagranicznej. Z reguły wynikają one bowiem z nieprawidłowego odczytywania priorytetów działalności dyplomatycznej Francji bądź niezrozumienia jej uwarunkowań.

Praca ta jest próbą ukazania elementów ciągłości i zmiany w polityce zagranicznej V Republiki w okresie pozimnowojennym. Jej temat obejmuje analizę głównych kierunków francuskiej aktywności na arenie międzynarodowej w płaszczyźnie politycznej i bezpieczeństwa w latach 1989-2012. Przełom lat 80. i 90. XX wieku otworzył nie tylko nowe możliwości ale i nowe wyzwania przed francuską dyplomacją. Z jednej strony, upadek ładu bipolarnego pozwolił zrealizować szereg postulatów wysuniętych przez gen. de Gaulle'a w latach 50. i 60. XX wieku. Rozpad Związku Radzieckiego i bloku państw

8 Przykładowo, zdaniem Sławomira Drelich polityka zagraniczna gen. Charles'a de Gaulle'a nie odniosła znaczących sukcesów. Zob. S. Drelich, *Generała de Gaulle'a walka o Wielką Francję*, „Dialogi Polityczne”, nr 3-4/2004, Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

9 H. Védrine, D. Moïsi, *Les cartes de la France à l'heure de la mondialisation*, Ed. Fayard, Paris 2000, s. 31; G. Ayache, *Puissance et influence dans le cadre des relations internationales post-guerre froide. Le cas de la France*, [w:] S. Sur (red.), *Annuaire Français de Relations Internationales 2008*, vol. VII, Bruylant, Bruxelles 2006.

10 K. Kubiak, *Role międzynarodowe V Republiki Francuskiej*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations”, nr 1-2-/2002, s. 127.

komunistycznych oznaczał przekreślenie kontestowanego przez Paryż ładu jałtańsko-poczdamskiego. Oznaczało to nie tylko szansę na odzyskanie statusu wielkiego mocarstwa, ale także na budowę postulowanego przez V Republikę ładu multipolarnego. Z drugiej jednak strony, początek lat 90. niósł również poważne zagrożenia. Uprzywilejowana pozycja Stanów Zjednoczonych, wraz z upadkiem ZSRR, oznaczała groźbę powstania ładu unipolarnego, który z perspektywy Pałacu Elizejskiego był również niekorzystny. Przemiany, które nastąpiły w Europie sprawiły, iż aktualne stały się pytania o dalszą rolę NATO i zjednoczonej Europy w polityce zagranicznej Francji, a także o kształt stosunków ze zjednoczonymi Niemcami oraz państwami powstałymi w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego. Wreszcie, na nowo należało zdefiniować relacje Francji z krajami Afryki, Bliskiego Wschodu oraz Azji. Przyjęcie za datę końcową roku 2012 pozwoliło natomiast spojrzeć z ponad 20-letniej perspektywy na ewolucję francuskiej aktywności na arenie międzynarodowej. Cezura ta pozwoliła także porównać charakter, priorytety oraz efekty francuskiej polityki zagranicznej w okresie trzech prezydentur: François Mitteranda, Jacques'a Chiraca oraz Nicolasa Sarkozy. Wynika to z przeświadczenia, iż to prezydent wywiera główny wpływ na charakter polityki zagranicznej V Republiki.

Celem badawczym prezentowanej pracy jest ukazanie głównych kierunków i celów polityki zagranicznej Francji w okresie pozimnowojennym. W tym kontekście, praca charakteryzuje elementy ciągłości i zmiany we francuskiej polityce zagranicznej po 1989 roku na płaszczyźnie politycznej i bezpieczeństwa. Środkiem do realizacji tego założenia jest analiza głównych kierunków francuskiej polityki zagranicznej z perspektywy prezydentur François Mitteranda, Jacques'a Chiraca i Nicolasa Sarkozy. Rozprawa ta stanowi także próbę wskazania jak ewoluowały założenia polityki zagranicznej Francji po 1989 roku, jakie były podstawowe środki ich realizacji oraz końcowe rezultaty.

Celem pracy jest również odpowiedź na szereg pytań badawczych:

- Jakie były podstawowe uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne, obiektywne i subiektywne francuskiej polityki zagranicznej?
- Jakie były podstawowe założenia i cele francuskiej polityki zagranicznej?
- Jakie były główne kierunki francuskiej polityki zagranicznej po 1989 roku?
- Jakie koncepcje i priorytety formułowali trzej prezydenci V Republiki w okresie pozimnowojennym na najważniejszych kierunkach francuskiej polityki zagranicznej?
- Jak, z perspektywy trzech prezydentur po 1989 roku, ewoluowały zadania, charakter, środki realizacji oraz efektywność francuskiej polityki zagranicznej na najważniejszych kierunkach?
- Jakie były przesłanki modyfikacji francuskiej polityki wobec NATO i USA po zimnej wojnie?
- Jakie były przesłanki francuskiego zaangażowania w rozwój integracji europejskiej w okresie pozimnowojennym?
- Czy, a jeżeli tak do dlaczego, V Republika kontynuowała po 1989 roku „proarabski” model swojego zaangażowania na Bliskim Wschodzie?
- Czy V Republika odeszła od neokolonializmu w relacjach z państwami Afryki?
- Jakie znaczenie zyskała Azja Południowa i Wschodnia dla Francji po 1989 roku?

W oparciu o te pytania badawcze, autor podjął próbę wskazania elementów kontynuacji i zmiany na poszczególnych kierunkach francuskiej polityki zagranicznej po 1989 roku, porównując prezydentury François Mitteranda, Jacques'a Chiraca oraz Nicolasa Sarkozy.

Główną tezę pracy jest stwierdzenie, iż V Republika po 1989 roku pozostawała z reguły wierna tradycyjnym założeniom francuskiej polityki zagranicznej. Dążąc do odzyskania pozycji wielkiego mocarstwa oraz globalnych wpływów, Francja modyfikowała jednak środki i metody realizacji tych zadań. Ponadto, w okresie pozimnowojennym V Republika pozostała jednym z głównych podmiotów stosunków międzynarodowych na kierunkach szczególnego zainteresowania francuskiej dyplomacji.

Wysunięto również następujące tezy robocze:

- Najważniejszymi priorytetami francuskiej polityki zagranicznej w okresie pozimnowojennym pozostały: bezpieczeństwo narodowe, mocarstwowość, multilateralizm oraz integracja europejska.
- Co wynikało z logiki integracji europejskiej oraz stosunków transatlantyckich, Francja zaczęła odchodzić od tradycyjnego, gaullistowskiego rozumienia założenia jakim była pełna suwerenność.
- Poszanowanie prawa międzynarodowego oraz promocja uniwersalnych wartości (demokracja, prawa człowieka) oficjalnie pozostały ważnym elementem francuskiej polityki zagranicznej, w praktyce jednak często kwestie te były pomijane przez decydentów V Republiki.
- Francja w okresie pozimnowojennym odeszła od części założeń gaullistowskiej wizji relacji francusko-amerykańskich. Nie wynikało to jednak ze zmiany priorytetów francuskiej polityki zagranicznej, lecz zmiany jej międzynarodowych uwarunkowań oraz środków realizacji.
- Ścisła integracja europejska początkowo w zamyśle francuskim miała być środkiem związania potęgi zjednoczonego państwa niemieckiego z resztą kontynentu. W kolejnych latach, V Republika w coraz większym stopniu zaczęła postrzegać UE jako środek wzmocnienia swojego statusu i poszerzenia wpływów na arenie międzynarodowej.
- Na obszarze „Europy od Atlantyku aż po Ural”, Niemcy, Wielka Brytania oraz Federacja Rosyjska pozostały istotnymi kierunkami francuskiej polityki zagranicznej dla zapewnienia bezpieczeństwa i podstawowych interesów narodowych.
- Europa Środkowa w okresie pozimnowojennym miała ograniczone znaczenie dla V Republiki.
- V Republika nadal wykazywała żywotne zainteresowanie regionem Bliskiego Wschodu. Uzyskanie statusu mediatora oraz wsparcie interesów państw arabskich pozostały priorytetami francuskiej dyplomacji. W okresie prezydentury N. Sarkozy, dzięki zmianie uwarunkowań międzynarodowych oraz częściowej modyfikacji polityki bliskowschodniej, Francja uzyskała nieco większy niż dotychczas wpływ na bieg wydarzeń w tym regionie.
- Neokolonialny charakter zaangażowania V Republiki w Afryce, mimo wielu deklaracji,

nie uległ zmianie. Bez względu na oficjalne wypowiedzi kolejnych francuskich prezydentów, kontynent ten nadal był po 1989 roku postrzegany jako strefa uprzywilejowanych wpływów V Republiki (tzw. *pré carré*).

- Rola Azji Południowej i Wschodniej w polityce zagranicznej Francji zdecydowanie wzrosła po 1989 roku. W okresie prezydentury François Mitteranda, obszar ten miał drugoplanowe znaczenie dla interesów V Republiki. Paryż w drugiej połowie lat 90. XX wieku prawidłowo odczytał jednak coraz bardziej widoczne oznaki przesunięcia punktu ciężkości światowej polityki i gospodarki na wschód. W związku z tym, tak Jacques Chirac, jak i Nicolas Sarkozy, stopniowo przykładali coraz większe znaczenie do relacji z krajami azjatyckimi. Postrzegali je przede wszystkim jako środek realizacji interesów gospodarczych oraz budowy postulowanego od lat przez Francję wielobiegunowego porządku międzynarodowego.

Analizując elementy ciągłości i zmiany na głównych kierunkach francuskiej polityki zagranicznej w okresie pozimnowojennym warto mieć na uwadze kilka kwestii. Po pierwsze, zaprezentowana praca skupia się szczególnie na płaszczyźnie politycznej i bezpieczeństwa. Do kwestii gospodarczych bądź kulturalnych nawiązywano jedynie w wybranych przypadkach, przydatnych przy analizie priorytetów francuskiej dyplomacji. Po drugie, opracowanie to charakteryzuje jedynie wybrane, w opinii autora najważniejsze, kierunki polityki zagranicznej Francji. Nie jest ona więc prezentacją wszystkich aspektów działalności politycznej i wojskowej V Republiki po 1989 roku na arenie międzynarodowej. Skupiono się zatem na tych kierunkach, które mają fundamentalne znaczenie dla interesów narodowych bądź ich specyfika była na tyle istotna, iż pozwoliła pełniej zrealizować postawione cele badawcze. Co za tym idzie, w opracowaniu zabrakło rozdziału poświęconego Ameryce Łacińskiej. Nie ulega wątpliwości, iż obszar ten odgrywa wyjątkową rolę w polityce zagranicznej Francji, choćby ze względu na związki historyczne, kulturowe, gospodarcze czy bezpieczeństwa. Należy pamiętać, iż już w XVIII wieku Francja zakładała pierwsze kolonie na tym kontynencie. Przekształciły się one wspólnie w departamenty zamorskie Gwadelupy, Martyniki oraz Gujany Francuskiej. Mają one istotne znaczenie z punktu widzenia francuskiej pozycji na arenie międzynarodowej, interesów gospodarczych, przemysłu turystycznego czy kosmicznego. Bogate są również francuskie powiązania kulturalne z tym obszarem. Ruch frankofoński jest tam szczególnie mocny, w czemu sprzyja mieszkająca tam diaspora francuska (ponad 110 000 osób). Ogromny potencjał Ameryka Łacińska posiada z punktu widzenia interesów gospodarczych V Republiki. Świadczy o tym jej pozycja trzeciego inwestora w regionie (ponad 2 biliony dolarów) oraz stale rozwijana wymiana handlowa m.in. z Brazylią. Wreszcie, Ameryka Łacińska zwraca od lat uwagę Pałacu Elizejskiego, ze względu na rodzące się tam wyzwania dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Szczególną rolę odgrywa tu promocja wartości demokratycznych oraz zwalczanie transnarodowej przestępczości zorganizowanej, m.in. w stosunkach z Meksykiem oraz Kolumbią¹¹. Ponadto, nie można zapominać, o powiązaniach w wymiarze bezpieczeństwa między Francją a Ameryką Łacińską,

11 *France and Latin America*, France Diplomatie. Adres URL: http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/latin-america-and-the-caribbean/latin-america/france-and-latin-america/#so_3. Dostęp: 19.10.2012.

które wynikają m.in. z traktatu z Tlatelolco¹². Na tym tle, należy stwierdzić, że obszar ten posiada duży, lecz nie do końca wykorzystany potencjał z punktu widzenia francuskich interesów na arenie międzynarodowej. W okresie pozimnowojennym, zainteresowanie przywódców V Republiki tym kierunkiem było raczej niewielkie. Świadczy o tym kilka kwestii. Przede wszystkim, wskazuje na to stosunkowo niewielka liczba wizyt oficjalnych, które złożyli w państwach latynoamerykańskich decydenci francuskiej polityki zagranicznej¹³. Po drugie, świadczy o tym znikoma ilość istotnych inicjatyw politycznych czy gospodarczych, które V Republika skierowała wyłącznie do państw tego regionu. Po trzecie, zainteresowanie problemami Ameryki Środkowej czy Południowej występowało we Francji jedynie skokowo, m.in. w 1997 roku w okresie prezydentury J. Chiraca, czy w listopadzie 2009 roku w kontekście walki ze zmianami klimatu¹⁴. Ponadto, innym powodem pominięcia tego kierunku są wymogi wydawnicze związane z objętością pracy. Uwzględnienie tego obszaru wiązałoby się bowiem z jej poważnym poszerzeniem. Autor ma natomiast nadzieję, że w wypadku, gdy praca spotkałaby się z zainteresowaniem czytelników, w kolejnym wydaniu monografii Ameryka Łacińska zostałaby już uwzględniona. Po trzecie, również ze względu na wymogi związane z objętością pracy oraz zasadniczym przeplataniem się niektórych wątków, zbiorczo potraktowano relacje francusko-amerykańskie oraz międzynarodową debatę na temat uczestnictwa V Republiki w strukturach wojskowych NATO. Aż do prezydentury Nicolasa Sarkozy, reintegracja z Sojuszem pozostawała jednym z głównych problemów spornych w stosunkach dwustronnych. Po czwarte, omawiając francuską politykę wobec państw europejskich, przyjęto gaulistowską definicję Starego Kontynentu – „Europy od Atlantyku aż po Ural”. W opinii autora, to podejście najlepiej oddaje specyfikę europejskiej polityki V Republiki po 1989 roku. Mimo, iż jest to w zasadzie jeden kierunek, to działania dyplomacji francuskiej skupiają się tu na dwóch płaszczyznach: stosunków międzypaństwowych oraz integracji europejskiej. Co za tym idzie, kwestie te zostały w strukturze pracy odpowiednio wyodrębnione. Po piąte wreszcie, podobne dylematy wystąpiły przy okazji omawiania francuskiej reakcji na wydarzenia „arabskiej wiosny” w 2011 roku. Ze względu na przyjętą logikę struktury pracy omówiono te zagadnienia w rozdziale dotyczącym polityki afrykańskiej. V Republika wykazywała bowiem wówczas zdecydowanie większe zainteresowanie wydarzeniami w Afryce Północnej niż w krajach Maszriku. Mimo to należy mieć świadomość, iż wydarzenia w świecie arabskim w 2011 roku stanowiły wyzwanie tak dla polityki bliskowschodniej (arabskiej) jak i polityki afrykańskiej, które są ze sobą ściśle powiązane.

Struktura pracy ma charakter chronologiczno-problemowy, co pozwoliło na odpowiednie wyodrębnienie elementów ciągłości i zmiany na głównych kierunkach francuskiej polityki zagranicznej. Oś pracy stanowią rozdziały oparte o okresy urzędowania trzech prezydentów: François Mitteranda, Jacques'a Chiraca oraz Nicolasa Sarkozy.

12 Wprowadził on strefę bezatomową na obszarze Ameryki Łacińskiej i Karaibów.

13 Do tych istotniejszych należała m.in. podróż Jacquesa Chiraca w marcu 1997.

14 Zob. H. Coudurier, *Le monde selon Chirac*, Calmann-Levy, Paris 1998; H. Védrine, *Les mondes de François Mitterand. A l'Élysée 1981-1995*, Ed. Fayard, Paris 1996; F. Bozo, *La politique étrangère de la France depuis 1945*, Ed. La Découverte, Paris 1997; M.-C. Kessler, *La politique étrangère de la France. Acteurs et processus*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris 1999; J. Dalloz, *La France et le monde depuis 1945*, Armand Colin, Paris 2002.

Rozdział pierwszy poświęcono omówieniu najważniejszych uwarunkowań, założeń, kierunków oraz celów francuskiej polityki zagranicznej. W podrozdziale pierwszym przedstawiono główne uwarunkowania tej polityki, z zachowaniem podziału na czynniki wewnętrzne, zewnętrzne oraz obiektywne i subiektywne. Szczególny nacisk położono tutaj na analizę uwarunkowań historycznych, kulturowych oraz wojskowych. W podrozdziale drugim dokonano charakterystyki głównych założeń francuskiej polityki zagranicznej: bezpieczeństwa narodowego, suwerenności, mocarstwowości, integracji europejskiej, multilateralizmu, poszanowania prawa międzynarodowego oraz koncepcji *état-nation*, w oparciu m.in. o badania Marie-Christine Kessler, Charlesa Cogana czy Pascala Boniface. W podrozdziale trzecim natomiast przedstawiono najważniejsze cele i kierunki francuskiej polityki zagranicznej.

W rozdziale drugim omówiono politykę Francji wobec Stanów Zjednoczonych i Sojuszu Północnoatlantyckiego po 1989 roku. W podrozdziale pierwszym, dokonano charakterystyki koncepcji stosunków francusko-amerykańskich François Mitteranda, w tym m.in. debatę na temat dalszej przyszłości NATO oraz kwestię wojny w Zatoce Perskiej. W podrozdziale drugim wskazano na nowe elementy polityki Jacques'a Chiraca wobec USA i Paktu. W szczególności zwrócono tu uwagę na *rapprochement* z Sojuszem Północnoatlantyckim w latach 1995-1997 oraz debatę nad przyszłym kształtem euroatlantyckiego systemu bezpieczeństwa na przełomie XX i XXI wieku. W ostatniej części tego rozdziału scharakteryzowano „rewolucję strategiczną” we francuskiej polityce amerykańskiej w okresie prezydentury Nicolasa Sarkozy.

Rozdział trzeci poświęcono polityce europejskiej Francji. Przyjęto tu gaullistowską definicję Starego Kontynentu – „Europy od Atlantyku aż po Ural”, którą podzielono na cztery obszary szczególnego zainteresowania: Europę Zachodnią, Federację Rosyjską, Europę Południową oraz Środkową. W przypadku Europy Zachodniej omówiono przede wszystkim relacje francusko-niemieckie oraz francusko-brytyjskie, które mają fundamentalne znaczenie dla bezpieczeństwa i interesów narodowych V Republiki. Zwrócono uwagę również na najważniejsze przejawy współpracy francusko-rosyjskiej po 1989 roku. Wreszcie, dokonano analizy zaangażowania Francji na Bałkanach, oraz relacji z państwami Europy Środkowej. Przede wszystkim skupiono się tu na stosunkach z Polską, postrzeganą w Paryżu jako lider tego regionu.

W rozdziale czwartym zaprezentowano znaczenie integracji europejskiej we francuskiej polityce zagranicznej po 1989 roku. Wskazano tu na najważniejsze uwarunkowania działalności integracyjnej V Republiki oraz jej najważniejsze cele. Dokonano również porównania głównych inicjatyw w okresie prezydentur F. Mitteranda, J. Chiraca i N. Sarkozy'ego.

Rozdział piąty stanowi charakterystykę polityki V Republiki wobec Bliskiego Wschodu. W przypadku François Mitteranda, zwrócono uwagę na dylematy związane z uczestnictwem Francji w operacji „Pustynna Burza” oraz próby kompleksowego rozwiązania bliskowschodnich wyzwań dla bezpieczeństwa międzynarodowego. W drugim podrozdziale opisano charakter „polityki arabskiej” Francji J. Chiraca, relacje z Izraelem oraz próby uzyskania statusu mediatora w procesie pokojowym do 2007 roku. Wreszcie na koniec wskazano na główne przejawy zmian w polityce bliskowschodniej w okresie

prezydentury N. Sarkozy.

W rozdziale szóstym omówiono główne cechy francuskiej polityki wobec Afryki. Analiza w tym zakresie skupiła się na odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu kolejni decydenci polityki zagranicznej V Republiki odeszli od neokolonialnego modelu zaangażowania na tym kontynencie. Wskazano tu m.in. na kontrowersje związane z interwencjami zbrojnymi w Afryce (np. Rwanda) oraz na ewolucję instrumentów politycznych, wykorzystywanych przez Paryż do utrzymania swych wpływów. W tej części omówiono także politykę Francji wobec „arabskiej wiosny”, w tym operację w Libii.

Wreszcie w rozdziale siódmym zwrócono uwagę na często pomijany kierunek jakim jest Azja. Analizie poddano przejawy stopniowej ewolucji percepcji tego obszaru przez V Republikę. W podrozdziale pierwszym omówiono pełną wahań aktywność F. Mitteranda w Azji, szczególnie akcentując relacje z Chińską Republiką Ludową, Tajwanem oraz państwami Półwyspu Indochińskiego. W podrozdziale drugim scharakteryzowano zwrot w polityce azjatyckiej Francji po 1995 roku, co wiązało się z prawidłowo odczytywanym przesunięciem punktu ciężkości światowej polityki na wschód. Wreszcie w ostatniej części rozdziału zauważono próby budowy strategicznego partnerstwa między Europą a Azją podejmowane przez Nicolasa Sarkozy.

W monografii wykorzystano głównie literaturę francusko- i anglojęzyczną. Wśród polskich publikacji, które okazały się szczególnie pomocne należy wymienić opracowania: Stanisława Parzymiesa, Andrzeja Szeptyckiego, Jana Baszkiewicza oraz Janusza Stefanowicza. Przy analizie polityki europejskiej Francji wykorzystano również publikacje Mieczysława Stolarczyka, Ryszarda Zięby oraz Stanisława Bielenia.

Wśród literatury francusko- i anglojęzycznej najbardziej przydatne okazały się publikacje Frédéric'a Bozo, Yves'a Boyer, Pascala Boniface, Davida Haglunda, Jean-Baptiste Duroselle'a, Charlesa Cogana, Philippe'a H. Gordona oraz Ananda Menon. Przy charakterystyce wybranych kierunków i uwarunkowań francuskiej polityki zagranicznej pomocne okazały się także opracowania Marie-Christine Kessler, Gillaume'a Parmentier, Justine Vaisse oraz Pierre'a Mélandri.

Ponadto, praca oparta jest na dokumentach źródłowych, opublikowanych w Internecie przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Europejskich Francji w ramach zbiorów: *Déclarations officielles et Points de presse*, *Evènements de politique internationale* oraz *Traité*s. W pracy wykorzystano również szereg francuskich czasopism i periodyków specjalistycznych, w tym przede wszystkim *Annuaire français de relations internationales* wydawany przez Centre Thucydides. Wśród innych należy wymienić artykuły i ekspertyzy publikowane m.in. przez Institut français de relations internationales, Centre d'études et de recherches internationales, Fondation pour la recherche stratégique, Institut de relations internationales et stratégiques.

Kończąc, chciałbym serdecznie podziękować wszystkim tym, dzięki którym mogłem opracować niniejszą monografię. Przede wszystkim mojemu wieloletniemu opiekunowi naukowemu profesorowi Mieczysławowi Stolarczykowi z Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego. Jego bezcenne rady nie tylko pozwoliły mi wzbogacić niniejszą publikację ale także stanowią dla mnie inspirację w codziennej pracy naukowej i dydaktycznej. Chciałbym również podziękować pro-

fesorom: Stanisławowi Parzymiesowi z Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego oraz profesorowi Jackowi Wodzowi z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego. Ich wskazówkami staram się stale kierować w badaniach nad francuską polityką zagraniczną. Za nieocenioną pomoc dziękuję dr Julie Smith z Robinson College, University of Cambridge, która umożliwiła mi skorzystanie z trudno dostępnych w Polsce źródeł i materiałów. Wyrazy wdzięczności kieruję także w stronę funduszu Corbridge, University of Cambridge, dzięki któremu mogłem przez kilka tygodni poświęcić się badaniom w Wielkiej Brytanii oraz zebrałem niezbędną literaturę specjalistyczną. Wreszcie, chciałbym podziękować również władzom Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego oraz Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego za wyasygnowanie środków, dzięki którym praca ta mogła się ukazać w druku.